

BP ANDRZEJ F. DZIUBA

UNIwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

REZYDENCJA@DIECEZJA.LOWICZ.PL

ORCID 0000-0002-3845-5364

Milena Kindziuk, *Historyczne i polityczne aspekty komunikacji społecznej prymasa Józefa Glempa w okresie przełomu w Polsce w latach 1981–1992*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2019, ss. 640, ISBN 978-83-8098-549-0

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2020.033>

Historia pozostaje ciągle żywą i bardzo dynamiczną kategorią ludzkiego poznania. To jednak jest ostatecznie wielkie zawężenie. Dyscyplina ta jest bowiem o wiele bardziej pojemna w swej treści, poznaniu czy obszarach badawczych, źródłach oraz literaturze przedmiotu, a nawet metodologii. Jednak zawsze, choćby w sensie potocznym, pozostaje niezwykle pasjonującym doświadczeniem człowieka, które na różnym poziomie wręcz angażuje każdego człowieka.

Oczywiście trzeba pamiętać, że jeszcze dodatkowym komponentem historii jest jej wymiar społeczny, kulturowy i wielokrotnie nawet polityczny. Niezbędne jest bowiem rozeznanie bogactwa jej aktorów, tych twórczych, jak i statystów czy sporadycznych uczestników, których liczba ma niestety niekiedy wręcz decydujące znaczenie. Wszyscy, mniej lub bardziej świadomie, spełniają niezastąpioną rolę. Ten społeczny wymiar, nawet w prezentacji konkretnych osób, jest ważnym elementem i o nim należy pamiętać.

Autorka jest pracownikiem Instytutu Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Jest cenionym znawcą współczesnych dziejów Kościoła w Polsce. Jest także autorem wielu książek, m.in. *Kardynał Józef Glemp. Ostatni taki Prymas* (Warszawa 2010), *Popiełuszko. Biografia* (Kraków 2018).

Prezentowane opracowanie otwiera spis treści (s. 5–8) oraz obszerny wstęp, który prezentuje wszystkie elementy charakterystyczne dla rozprawy dyplomowej (s. 9–27). Z kolei całość studium podzielono na cztery obszerne rozdziały, a te na paragrafy i mniejsze zbiory.

Pierwszy rozdział opatrzono tytułem: „Na progu prymasostwa (lipiec – wrzesień 1981)” (s. 29–120). Wskazano na początki nowej misji Józefa Glempa, zwłaszcza po jego doświadczeniach warmińskich. Nakreślono także niektóre elementy jego *curriculum vitae*. Z tego kontekstu podjęto próbę wskazania na program nowego Prymasa w odniesieniu do kwestii społecznych i historycznych.

„Prymas na trudne czasy (w kryzysowym czasie stanu wojennego i «powojennego» 1981–1984)” to tytuł drugiego rozdziału studium M. Kindziuk (s. 123–257). Jesienne mediacje i postawa wobec stanu wojennego. Potem zadania Kościoła wobec nowej rzeczywistości i nadzieje dialogu. Poszukiwanie ugody społecznej, czego przejawem była m.in. sprawa środowisk aktorskich i w końcu osiągnięte porozumienie. Ważnym elementem dialogu były starania o kolejną pielgrzymkę Jana Pawła II do Ojczyzny. To czas kryzysu w relacjach Kościół–państwo zwłaszcza w roku 1984, a zwłaszcza sprawa działalności społecznej i śmierć ks. Jerzego Popiełuszki.

W trzecim rozdziale Milena Kindziuk podejmuje temat: „Rzecznik Kościoła i narodu (w «zmiennym» okresie ostatnich lat PRL 1985–1988)” (s. 259–424). To wielka dynamika zmagania między władzą a opozycją. Nowość czasów wyzwoliła kwestię określaną jako „Kościół na drogach Ojczyzny” oraz z tym związane zagadnienia kościelne i narodowe. Ważnym elementem tego okresu była działalność kościelna i narodowa poza krajem. Wreszcie, posługując się słowami samego Prymasa J. Glempa, podjęto temat „Widzenie teraźniejszości przez pryzmat zdarzeń minionych”.

Temat: „«Prymas niepodległości» i narodziny wolnej Polski. W okresie transformacji państwowej i kościelnej w Polsce (1989–1992)”

podjęto w ostatnim rozdziale (s. 427–569). To czas wielorakich transformacji społeczno-politycznych, w których uczestniczył kard. J. Glemp. W tym czasie optymistyczną nadzieją było zawołanie: „Po raz drugi dar niepodległości”. Zawsze jednak obecna była świadomość celebrowania przeszłości i budowanie przyszłości. Nie mniej ciekawa jest transformacja kościelna w latach 1989–1992.

Książkę treściwo zamyka podsumowanie (s. 571–576). Natomiast formalnie dodano jeszcze podziękowania (s. 577–579), wykaz skrótów (s. 581), bibliografię (s. 583–610), ilustracje (s. 611–626), spis ilustracji (s. 627–628) i indeks osób (s. 629–640).

Prezentowane opracowanie jest jeszcze jedną próbą pochylenia się nad życiem i działalnością kard. Józefa Glempa, arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego, Prymasa Polski. Tutaj jednak to koncentracja wokół szczegółowego zagadnienia dość precyzyjnie określonego w tytule książki. Zawiera on wiele ciekawych elementów uszczegółwiających podejmowaną tematykę. Historia, polityka, komunikacja społeczna i prymasostwo to wielki konglomerat choćby tych zagadnień, a jednocześnie dochodzi tutaj także i wiele innych. Jak te kategorie poznawcze dostrzec, spotkać, poznać i połączyć, mając na względzie zwłaszcza ich wielorakie relacje jednokierunkowe oraz zwrotne.

Słuszna jest opinia autorki: „Kardynał Józef Glemp, Prymas Polski w latach 1981–2009, zwłaszcza przez pierwsze dziesięciolecia swego prymasostwa, odgrywał ważną rolę nie tylko w sferze życia religijnego i kościelnego, ale także społecznego, narodowego czy nawet państwowego” (s. 9). Realizm pozycji Prymasa Polski *durante munere* nawet w czasach współczesnych pokazuje, że faktycznie tak szerokie było jego oddziaływanie. Zresztą te sfery się wewnątrznie i zewnętrznie przenikały, były powiązane, a niekiedy i zależne.

Okoliczności pełnienia posługi przez Prymasa Józefa Glempa wręcz wymogły na nim tak szerokie zaangażowanie. Wartość wydarzeń oraz ich zmienność bardzo często odnosiły się do jedynej w miarę stabilnej rzeczywistości w Polsce, jaką było prymasostwo. Zresztą wręcz wyniesione do takiego znaczenia, szczególnie przez życie, posługę i nauczanie, a także uwięzienie kard. Stefana Wyszyńskiego.

W kontekście beatyfikacji Prymasa Tysiąclecia interesujące są liczne wątki odnoszące się do jego życia i posługi. Lata szczególnej więzi

obu prymasów są ciekawym fenomenem eklezjalnym, który wybrzmiewa na kartach studium M. Kindziuk. Pytanie, czy w wystarczającej formie i treści. Wydaje się, że ta kwestia zasługuje na odrębne badania i studia, a w konsekwencji zaproponowane opracowanie. Wydaje się dziś, że zwłaszcza w kontekście późniejszych dziejów prymasostwa w osobach następców kard. J. Glempa posługa ta nabiera zupełnie innych wymiarów.

Jak wskazuje tytuł książki, akcentując komunikację społeczną zwrócono szczególną uwagę na aspekty historyczne i polityczne. Te czynniki już wybrzmiały w programowych homiliach podczas ingresów do bazyliki prymasowskiej w Gnieźnie i do archikatedry w Warszawie. Później wyjątkowo często będą one obecne nie tylko w interesującym Milenę Kindziuk okresie, tj. 1981–1992, lecz także w całej posłudze kard. Józefa Glempa. Zresztą miał on pewną słabość do zainteresowań historycznych.

Uzasadniona jest opinia wyrażona przez M. Kindziuk, która podkreśla w podsumowaniu: „Analiza aktywności prymasa Glempa w latach 1981–1992 potwierdza, że w tym okresie stosunkowo często występowały w jego wypowiedziach oraz działaniach motywy z zakresu problematyki społeczno-politycznej oraz historycznej. Nawet jeśli te kwestie nie były priorytetowe w ówczesnej jego działalności i pojawiały się obok motywów ściśle kościelnych, liturgicznych czy teologicznych, to jednak w żadnym innym okresie nie były tak dominujące i tak istotne” (s. 571). Faktycznie można to zaobserwować, a byłoby jeszcze bardziej widoczne, gdyby autorka przeanalizowała i inne teksty homiletyczne.

W założeniach treściowych podejmuje już we wstępie pewną próbę wyjaśnienia czy usprawiedliwienia: „W poszczególnych okresach zostały przedstawione te zagadnienia, które wydają się najważniejsze z punktu widzenia podjętej tematyki tego opracowania” (s. 26). A jeszcze wcześniej odnotowała: „Skupiam się natomiast na tym, co zawarł on w swych pismach, homiliach, wywiadach i innych wypowiedziach, i co stanowi właściwy materiał badawczy dla historyka, który musi ten materiał nie tylko wydobyć, przeanalizować i logicznie zaprezentować, ale włączyć go w przyczynowo-skutkowy kontekst epoki” (s. 12). Oczywiście jest taka świadomość, bowiem jest to studium historyczne konkretnej postaci, i właśnie w konkretnym środowisku życia, posługi i nauczania.

Dobrze, że zamieszczono także pewne wyjaśnienia odnośnie do bazy źródłowej prezentowanego studium: „Należy także zaznaczyć, że nie

mogłam uwzględnić w tej pracy całej bogatej spuścizny samego prymasa Glempa lub związanej z nim z lat 1981–1992. Skupiłam się bowiem na dokumentach, które – zgodnie z tytułem rozprawy – dotyczą aspektów «historycznych i politycznych» jego działalności. Dlatego jedynie pomocnicze znaczenie mają źródła dotyczące spraw wewnątrzkościelnych, typowo religijnych czy teologicznych” (s. 24–25). Wydaje się, że właśnie te pomocnicze są niezwykle ważne, ponieważ to one w wielu momentach pozwalają podjąć próbę odczytania ducha przepowiadania i działania prymasa Polski, zwłaszcza wobec konkretnych i szczegółowych wydarzeń czy postaw wobec konkretnych osób.

Nie do końca jest słuszne stwierdzenie M. Kindziuk zawarte w podziękowaniach: „Nie ulega wątpliwości, że wypowiedzi kard. Glempa przyczyniły się do poznania jego sposobu myślenia, motywacji przy podejmowaniu decyzji, a przez to do poszerzenia kontekstów wielu opisywanych tematów” (s. 577). To znacznie spłaszczony obraz osobowości prezentowanego hierarchy. Oczywiście wypowiedzi, zwłaszcza publikowane, są często dla wielu jedynym elementem czy narzędziem poznawczym. Zatem zadowolając się zasadniczo takimi źródłami, a nawet sięgając jeszcze po teksty pisane, nie jest to jednak wystarczające. Trudno tylko na takiej podstawie formułować obiektywne i wiążące opinie czy oceny.

W tym kontekście należy docenić dział bibliografii: „Rozmowy autorki z” (s. 592–593). W sumie to obok samego prymasa 17 osób. Szkoda, że nie podano miejsca archiwizacji tych wypowiedzi. Interesujące, ale jednocześnie wymowny jest jednak dobór tych osób. Zapewne wnoszą one owe elementy niepisane i niegłoszone, a to jest cenne. Niemniej jednak, gdzie inne osoby bardziej związane z życiem i działalnością oraz nauczaniem kard. Józefa Glempa?

Ciekawy jest zestaw bibliograficzny. Jego systematyka wskazuje na wiodące bloki: I. Źródła; II. Opracowania. Ten pierwszy podzielono na: 1. Źródła archiwalne; 2. Źródła publikowane: dokumenty, wspomnienia, wywiady; 3. Rozmowy autorki z... W bibliografii ta sama pozycja występuje w „Inne źródła” i w „Opracowania” (s. 588, 593) i to z różnym opisem bibliograficznym. Niejasne kryterium występowania skrótów „kard”, „bp”, „ks.” (s. 590, 591, 599–601, 604, 606). W przypadku dzieł zbiorowych brak konsekwencji w określaniu stron (s. 589). Wymowny jest dobór prasy i czasopism. Autorka poprzez wspomniany dobór sugeruje, że nie

sięga np. do „Wiadomości Archidiecezjalnych Warszawskich”, „Przeglądu Katolickiego”. Tymczasem powołuje się na tekst z „Wiadomości” (s. 598). Różny opis bibliograficzny periodyku „Prawo kanoniczne” (s. 596, 600, 607, 608).

Słuszny jest wniosek Mileny Kindziuk wyrażony w podsumowaniu: „Analiza wypowiedzi oraz działań prymasa Glempa w latach 1981–1992 ukazała bogactwo oraz wieloaspektowość jego aktywności w zakresie problematyki społeczno-politycznej oraz historycznej” (s. 576). Zresztą zdaje się, że to właśnie była główna teza całego studium. Jak sama pisze: „chodziło o ukazanie komunikacji społecznej samego prymasa Glempa w wybranych zakresach w interesującym, przełomowym okresie w historii Polski i Kościoła w naszym kraju” (s. 576).

Zasadniczo cel ten udało się osiągnąć, choć z licznymi pytaniami i wątpliwościami. Jest to jednak ważny, kolejny krok w badaniach nad posługą prymasowską kard. Józefa Glempa. Oczywiście nie jest łatwo prowadzić badań nad prymasem Glempe, choćby ze względu na brak centralnej instytucji, która gromadziłaby bibliografię podmiotową i przedmiotową jemu poświęconą. Wydaje się, że jest konieczne powołanie takiej instytucji, aby ocalić jeszcze wiele cennych źródeł i pamiątek.

Publikacja Mileny Kindziuk jest wołaniem o powołanie takiej instytucji, jeśli Kościół w Polsce pragnienie zachować ważną część swego patrymonium z bardzo ważnego okresu jego dziejów i posługi. Wdaje się, że kard. Józef Glemp był w tym czasie ważną postacią, co dość wyraźniej udowadniają coraz liczniejsze badania i publikacje, zarówno kościelne, jak i świeckie. Wydaje się, że tego szczególnie winna się podjąć archidiecezja gnieźnieńska, gdzie znajduje się historyczna siedziba prymasów Polski. Byłaby to także kontynuacja bardzo ważnego historycznego dziedzictwa. Zresztą jest tam już zaczątek pewnego zbioru w Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej w Gnieźnie, gdzie m.in. zgromadzone zostały niektóre pamiątki po kard. Józefie Glempe, zwłaszcza z jego podróży duszpasterskich i pielgrzymek zagranicznych.